

DİN VE İDEOLOJİ

DİN VE İDEOLOJİ

Emrah BOZKURT

[“Din Kavramı” Makalesinin “Din ve İdeoloji” Bölümüdür.]

Yayımlanan Yer

Havâss Dergi, sy.I, Mayıs-Temmuz 2017, Trabzon 2017, s.34-55.

Batı ve İslam literatürlerinde din tanımı, Kur'an'a göre dinin ne olduğunu yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak işledik. Bu bölümde tekrar dinin ne olduğunu anlatmaya girişmeyeceğiz. Ancak baz alacağımız din tanımları, Kur'an'ın objektif-subjektif din tanımı olacaktır ki, hak din olan Allah'ın ölçüsü ile belirlenen İslâm ve bunun dışında kalan bâtil dinler olarak Kur'an'ın belirttiği din tanımları ölçü alınacaktır. İşleyeceğimiz konu ise, ideolojinin ne olduğu, nasıl oluştuğu, din ile benzerlikleri ve Kur'an'ın tanımına göre ideolojilerin de birer din olup olmadığı konusudur. Buradan itibaren din kavramını hak-bâtil olarak ayırarak kullanacağız, bu kullanımlardan kast ettiğimiz şey ise, yukarıda Kur'an tarafından tanımlanan hak ve bâtil din yapılarıdır. Hak din ile diğerleri arasındaki en temel farklılık tutarlılıktır. *"Bu inançlar ağında her iplik başka bir ipliğe bağlıdır."*¹ Evans-Pritchard'ın bu sözünden yola çıkarak tutarlılığı şu şekilde izah edebiliriz: Hak din beşerî bir oluşum değildir, insanı yaratan bir kudretin ona uygun olan sistemi tesis etmesidir, bu yüzdendir ki kurduğu sistemde bir tutarlılık söz konusudur. Ancak diğer yapılarda bu aynı değildir, tutarlılıktan çok iç çelişkilerle doludur ve evrensel değildirler. Bu yüzdendir ki, bir toplumun düzenini sağlayabilirken aynı yapı başka toplumu düzensiz hale getirebilmektedir. Hak din ise, bütün insanlık için gönderilmiştir ve çeşitli yerellikleri bünyesinde barındırabilecek bir evrenselliğe sahiptir. Fakat dikkat edilmesi gereken şey ise, Kur'an'ın "din budur" dediği şeyi beşerî keyfiyetiyle anlamak değil onu gönderenin anlatmak istediği gibi anlamak gerekir. Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ayrı bir parantez açarak şunu belirtmeliyiz: Kur'an'ı açıklama görevini Allah kimseye bırakmamıştır, bizzat bunu kendisi yapmıştır ve gerekçesini de belirtmiştir: *"Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir kitaptır ki, âyetleri muhkem kılınmış sonra da doğru karar veren ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah tarafından açıklanmıştır."*² Peki açıklamayı neden Allah yapmıştır ? *"Böyle olması, Allah'tan başkasına kul olmayasınız diyedir."*³ Çünkü Kur'an'ı açıklama görevi insanlara verilseydi, bizler insanların yorumlarını Allah'ın sözüyle bir tutacaktık ve Allah'a itaat etmek adına insanlara kulluk ve itaat eder hale gelecektik. Akla şu soru gelebilir, açıklamayı yapan Allah ise peygamberin görevi⁴ nedir, cevabını peygamberinin ağzından Allah ayetin devamında veriyor: *"Ben de o kitapla sizi uyaran ve müjdeleyen kişiyim."*⁵ Dinin ne olduğuna bu bağlamda yaklaşılması gerekir ve bizim hak dinden kast ettiğimiz şeyde budur.⁶

¹ Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev.: Mete Tunçay, İstanbul 2012, s. 99.

² Kur'an-ı Kerim, Hud 1.

³ Kur'an-ı Kerim, Hud 2.

⁴ Ayrıca bkz. "O zikri sana da indirdik ki, kendilerine gönderileni o insanlara açıkça anlatsın." (Nahl 44); "Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden söz almıştı: 'Onu(kitabı) insanlara açıklayacaksınız ve asla gizlemeyeceksiniz.'" (Âl-i İmrân 187); "Ey Kitab ehli, Kitaptan gizlediğiniz bir çok şeyi size açıklayan elçimiz geldi." (Mâide 15); "Onlardan bir takımı da Kitabı okuyormuş gibi ağızlarını eğip bükerek ki sözlerini Kitaptan sanasınız, ama Kitaptan değildir. Üstelik 'Bu Allah katındandır' derler, halbuki Allah katından değildir. Onlar bu yalanı bile bile Allah'a mâl ederler." (Âl-i İmrân 78).

⁵ Kur'an-ı Kerim, Hud 3.

⁶ Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik yapısı için bkz. "Ayatleri, bilen bir topluluk için Arapça Kur'anlar halinde açıklanmış kitaptır." (Fussilet 3); "Allah sözlerin en güzelini, birbirine benzer, ikişerli (âyetler içeren) bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların tüylerini ürpertir; sonra onların kalpleri ve vücutları Allah'ın bilgisiyile yumuşar; işte bu Allah'ın yoludur. Onu tercih edeni o yol yöneltir. Allah'ın sapık dediğine kimse doğru yoldadır diyemez." (Zümer 23); "Sana bu kitabı indirmiş olan O'dur. İçinde muhkem ayetler vardır. Onlar kitabın anasıdır. Diğerleri (o muhkemlere) benzeyen ayetlerdir. Kalbinde kayma olan kişiler, fitne çıkartmak amacıyla, o

İdeoloji kelimesi "*idea*"⁷ ve İngilizceden "*-logy*" ekini almıştır. Oxford Dictionaries'e bakıldığında bu ekin aslî halinin "*-ology*"⁸ olduğu fark edilebilir. İdea kelimesinin iki temel anlamı: "*Mümkün bir eylem/hareket planına dair fikir ya da fikir ileri sürme.*" ve "*(belirgin bir fikir için) amaç ya da hedef.*"⁹ Bu iki anlamı bir arada düşünmek bize aslında ziyadesiyle önemli bir tanım kazandırır. Bu anlatıda *idea* bir amaca yönelik mümkün bir eylem planı fikir ya da fikir ileri sürmek demektir. Yani *plân, yol, yordam* ve hatta *metot* demek ile anlamlandırılması gayet mümkündür. Eş anlamlılarının "*plan*", "*design*", "*project*", "*aim*" olması¹⁰ bu söylediğimizi destekler niteliktedir. Bir diğer anlamı ise (-ki bu söylediğimiz ikinci anlamın bir alt anlamı olarak verilmiştir) "*an opinion or belief*"¹¹dir. Yani "*bir görüş ya da inanç*". Tüm bu üç anlama bakıldığında karşımıza çıkan genel sonuç şudur: "*İdea, belirli bir amaca dair eylem planı ve yol haritası olarak bir düşünme eylemi sonucunda edinilen ve benimsenen bir fikir, plan, disiplindir.*" Bu cihetiyle ise işte amaca varmada bir metottur. Tekrar *-ology* ekine dönerek *ideology/ideoloji* kelimesine bakacak olursak ideoloji: "*edinilen belirgin bir amaca yönelik izlenen özel bir disiplin ve planı belirtir, yani metottur.*" İdeoloji birçok tanımı olan bir terimdir. Kimileri bunu aşağılayıcı anlamda kullanır: Benim inançlarım var, onunsa ideolojisi! Başkaları içinse, bu terim yansızdır, "dünya görüşü" ile özdeştir. Mannheim ise, ideolojiye bu iki bakış arasında yararlı bir ayırım yapmıştır. "Toptan" ideoloji anlayışı dediği ilki, belirli bir inanışlar ya da dünya görüşleri dizesi ile belirli bir toplumsal grup ya da sınıf arasında bir birliktelik olduğunu düşündürmektedir. Mannheim'ın "belirli" ideoloji anlayışı dediği ikincisiyse, belirli bir toplumsal ya da siyasal düzeni sürdürmek için yararlanılabilecek fikirler ya da temsillerdir.¹² İdeolojik insanın durumu zihniyet kavramı üzerinden Evans-Pritchard'ı tekrar alıntılayalım: "*Kendi inançlar ağından kaçamaz, çünkü bildiği tek dünya odur.*"¹³ Bu tarz insanlar toplum genelinde fazlaca mevcuttur, kendi ideolojik kalıbından hiçbir şekilde çıkamamaktadır, çünkü kapıldığı inanç ağından başka inançlara bir bakış dahi olsa bakmak istemez, bunun birçok sebebi olabilir, ancak bu kişiler her zaman aldanmışlardır, çünkü kendi bildikleri tek dünya haricinde başka hiçbir dünyayı görmemiş, görmek için de yeltenmemişlerdir; sığ bir şekilde hayatlarını idame ettirirler. Düşünmek, gerçekten de acı vericidir. Çünkü farkındalık yaratır ve

ayetlerden kendi zihinlerindeki benzer bir ayetin peşine takılırlar. Ve onu te'vil etmek isterler. Oysaki onun te'vilini Allah'tan başkası bilmez. Ayakları yere basan alimler şöyle derler: 'Hepsi Rabbimiz tarafındandır. Biz buna inandık.' Bu bilgiye sağlam duruşlu olanlardan başkası ulaşamaz." (Âl-i İmrân 7).

⁷ Cambridge Dictionaries'de kelime ile ilgili başka bir tanım da mevcuttur. "an understanding, thought, or pictures in your mind". Başka sözlüklerdeki anlamlarla birlikte düşünüldüğünde *idea* kelimesinin "fikir", anlayış ve görüş gibi bir anlamının olduğu da su götürmez bir şekilde ortaya çıkar:

<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/turkish/idea>, (29.3.2017).

⁸ Bahsi geçen sözlükte ek "usually as *-ology*" olarak tanımlanmıştır:

<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/-logy>, (29.3.2017).

⁹ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/idea>, (29.3.2017).

¹⁰ Bkz. Belirtilen sözlükteki synonyms kısmı: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/idea>, (29.3.2017).

¹¹ Diğer taraftan *ideology* kelimesinin izahı esansında da *belief* kelimesinin kullanılmış olması getirilen yorumun isabetliliğini ispatlar niteliktedir: the set of ideas and beliefs of a group... "İdea" kelimesinin bahsedilen anlamı için bkz: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/idea>, (29.3.2017); *ideology* kelimesindeki anlam için bkz.: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/ideology>, (29.3.2017).

¹² Peter Burke, s. 101.

¹³ Peter Burke, s. 100.

şüpheye yol açar. Düşünmek insana bir yük gibi görünür. Bu yüzden; insanların çok büyük bir bölümü düşünmekten kaçmak için, kendilerini içinde buldukları bir ideoloji veya inançla hipnotize ederler. İdeoloji ve din arasındaki yapı benzerliği ikisinin de bir dünya görüşü olması, insanlara bir nizam sunmaya çalışmalarıdır. İdeolojinin terim anlamında olduğu gibi dinin terim anlamında da bir "dünya görüşü" ile birlikte "yaşam biçimi" sunma projesi vardır. Bu bağlamda teist, seküler, ideolojik yapıların tamamı insana yaşam biçimi sunan bütün yapılar Kur'an nazarında bir dindir. Kur'an bu dinleri hak ve bâtil olarak ayırmaktadır. Daha öncede belirttiğimiz gibi, Allah'ın güdümünde olan dine hak, diğerler yapıların tamamına bâtil demektedir. İdeolojik yapıları düzenleyen bir kişi veya grup veyahut tahrife uğramış din yapılarının merkezinde her zaman bir yön verici kudret mevcuttur. Hak din olan İslâm'da ise merkezde yön verici olarak Allah vardır. İslâm'ın ideolojik şekli, müminin kendini Allah'a tüm teslimiyeti fikrinde belirir. Bu teslimiyetin özel bir şekli ise insanın Şeriat'e teslimiyetidir. Teşekkül eden cemaatin başında bir idareci değil, Allah'ın kendisi mevcuttur. İslâmiyeti kabul eden bir kabile başkanı peygamber'e "sen hükümdarımızsın" dediği zaman peygamber ona "Hükümdar Allah'tır, ben değil" şeklinde cevap vermiştir.¹⁴ İdeolojik yapılarda toplumsal bir örgütlenme olduğu gibi dinde de aynı durum söz konusudur, kaynakları aynı olmasa da hedefleri ortaktır; insanlık için sunulan yaşam projesi: *"İslâmiyet Allah'ın dolaysız idaresi, milletin üzerine gözlerini diken ilâhın hükümranlığıdır. Diğer toplumlarda civitas, polis, devlet olarak bilinen birlik ve düzen ilkesi İslâm'da Allah tarafından temsil edilir. Allah ortak yarar uğruna çalışan en üst kuvvetin adıdır. Böylece kamu hazinesi 'Allah'ın hazinesi', ordu 'Allah'ın ordusu' hattâ kamu görevlileri 'Allah'ın memurları'dır.'*¹⁵ Dolayısıyla İslâm ideolojisinin lideri Allah'tır.

¹⁴ Şerif Mardin, *a.g.e*, s. 70.

¹⁵ Gös. yer.